

M. FATİH KÖKSAL*

Metin Tamiri (Usul ve Esaslar, Uygulamalar ve Bazı Teklifler)

Text Reparation (Wises and Substances, Practices
and Some Proposals)

Ö Z E T

Eski Türk Edebiyatı çalışmaları çerçevesinde yapılan yayımlar içinde metin neşri hâlen en büyük yoğunluğu oluşturmaktadır. Metin neşri, tabiatı gereği, neşre esas eserin nüshalarının tespitinden yayım aşamasına kadar birçok problemi barındıran bir ameliyedir. Bahis konusu problemlerden bir kısmı genel, bir kısmı da her metnin kendine özgü problemlerdir. Metin neşrinin en kayda değer alt problemlerinden birini de "metin tamiri" konusu teşkil etmektedir. Bugüne değin yapılan metin neşirlerinin çoğunda nâşirlerin metin tamiri konusuna –türlü sebeplerle- kayıtsız kaldıkları gözlenmiştir. Metin tamiri konusunda Ali Nihad Tarlan tarafından hazırlanan, lisans öğrencilerine metin tamiri örneklerini gösterme gayesine matuf küçük risale dışında bir çalışma bulunmamaktadır. Metin tamirinin usul ve esasları, uygulamaları ve konu hakkında bazı terim tekliflerini ihtiva eden bu makale, bu konudaki ihtiyaca cevap verebilmek, metin tamiri meselesinde bir birlik oluşturabilmek ümidiyle kaleme alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Klâsik Türk şiiri, metin neşri, metin tenkidi, metin tamiri.

ABSTRACT

Text publications still form the majority in the publications that is issued about the classical Turkish literature. Text publication naturally is a process that has a lot of problems from determining the main copy among various editions. A part of these problems is general, but other part of them is the specific problems about the text. One of the most remarkable sub-problem of text publication is formed by "text reparation". Hitherto in the most of text publications, it is observed that the editors were oblivious to the text reparation subject. There is not such work about text reparation except from a little work by Ali Nihad Tarlan which is prepared to show text reparation samples for university students. This article which has wises and substances of the text reparation, some practises and some proposals about the subject is written with a hope to answer the purpose and to bring the ideas together about the text reparation.

KEYWORDS

Classical Turkish poem, text publication, text criticism, text reparation.

Arap harfli Türkçe metinlerin Latin harfleriyle neşri, edebiyat araştırmalarının en kapsamlı alanlarından birini oluşturmaktadır. Türkiye’de üniversitelerin ve ilgili bölümlerin sayısının artması nispetinde metin neşri çalışmaları da artmıştır ve bu oldukça sevindirici bir gelişmedir. Ne var ki yapılan metin neşirleri arttıkça yeni yeni meseleler or-

* Doç. Dr., Ahi Evran Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Türk Dili ve Ed. Böl., Kırşehir.
(mfkoksal@gmail.com)

taya çıkmış, bunların aşılması için de türlü arayışlara girilmiştir. Hususen bu konuyu işleyen bilimsel toplantılar yapılmış, konunun türlü yönlerini ele alan makaleler, kitaplar yayımlanmış,¹ bütün bunlarla birlikte problemler devam edegelmiştir.

Metin neşri konusunda karşılaşılan esaslı problemlerden bir kısmı da “metin tamiri” konusu etrafında kümelenmektedir. Metin tamiri, “metin neşri” ameliyesinin önemli parçalarından birini teşkil eder.

Bir metnin yanlış veya eksik olduğu tespit edilen kısmına, yanlışlığı düzeltmek ve eksikliği tamamlamak amacıyla belirli karinelere hareketle nâşir tarafından yapılan müdahaleye *metin tamiri* denmektedir.

Metin tamiri söz konusu olunca, tabiatıyla ortada tamir edilecek metin ve metin tamirini yapacak kişi (nâşir); yani bir subje ve bir de obje var demektir. Şu hâlde bir metni tamire muhtaç kılan hususların neler olduğu ve metin tamiri yapacak nâşirin ne gibi donanımlara sahip olması gerektiği soruları, öncelikli iki temel husustur. Bu sorulara metin tamiri ameliyesinin usul ve esasları çerçevesinde cevap arandıktan sonra, aynı çerçevede diğer hususlar üzerinde durulacak, nihayet konuyla ilgili mevcut uygulamalara ve açıklamalı metin örneklerine yer verilecektir.

I. Metin Tamiri'nin Usul ve Esasları

I.1. Hangi metinler üzerinde, hangi durumlarda metin tamiri yapılmalıdır?

Ne tür metinlerde metin tamiri uygulaması yapılabileceği, öncelikle metni kurulacak eserin nüshalarıyla ilgili bir meseledir. Birden çok nüshası olan eserlerde, nüshanın birinde eksik veya yanlış olan bir kelime / ibare / bölüm, diğer nüsha(lar)da umumiyetle tamam veya doğru ola-

¹ Doğrudan metin neşri üzerine veya metin neşri konusu etrafında yapılan çalışmaların bazıları: Ateş 1941-1942; İlaydın 1972; Tolasa 1976; Alpay Tekin 1979; Korkmaz 1979; Tulum 1983; Pekolcay 1985; Kut 1992; İnce 1992; Horata 1992; Ünver 1992; Ünver 1993a; Ünver 1993b; Köksal 2005; Dosay – Demir 1995; Akkuş 1996; Bilkan 1996; Kılıç 1996; Çeltik 1996; Mengi 1997; Kut 1997; Kut 1999; Tulum 1999; Tulum 2000; Kılıç 2004; Aksoyak 2007; Aydemir 2007; Çeltik 2007; Mengi 2007; Tanyıldız 2007; Yıldırım 2007.

çağından çoğu zaman metin tamirine ihtiyaç duyulmaz. Böyle olmakla birlikte eldeki bütün nüshalara rağmen metinde tamire muhtaç yerler bulunabilir. Bunun tek nüsha eserlere göre daha zayıf bir ihtimâl olduğu, izahtan varestedir.

Bir metinde şu gerekçelerle metin tamiri uygulanabilir:

- a. Metin, kâğıtta kopukluk, yırtıklık, yıpranma, kurt yeniği, yapışıklık, nemlenme, mürekkep lekesi, üzeri karalanmış olma vb. nedenlerle *fizikî bakımdan* okunamayacak durumda ise,
- b. Müstensih tarafından bilerek veya dalgınlıkla boş bırakılmış kelime / ibare varsa,
- c. Müstensihten kaynaklandığı çok belirgin olan şekil (kafiye, vezin) veya anlama dayalı bir yanlışlık veya eksiklik varsa,²
- d. Müstensihin, bilgisizlik dolayısıyla okuyamadığı kelimeyi benzetmeye çalışarak yazması sonucu ortaya çıkmış anlamsız veya yanlış imlâ varsa,
- e. Müstensihin bilgiçlik vb. nedenlerle metin üzerinde bilerek tahrifat yaptığı tespit edilmişse.

Nâşirin neşredeceği metin üzerinde metin tamiri veya başka yollarla yapacağı her türlü tasarruf, bu tasarrufun derecesi ve hudutları, tespit edip üzerinde çalıştığı nüsha veya nüshaların sıhhati ile doğrudan ilişkilidir. Müellif hattı veya -aşağıda üzerinde ana hatlarıyla duracağımız kriterlerden hareketle- nüshanın sağlamlığını belirleyici vasıfları haiz olup olmaması, nâşirin metne dahlinin şeklini ve sınırlarını belirleyici faktörlerin başında gelir.

Şu hâlde öncelikle “Müellif hattı nüsha nedir? Bunu belirleyici bilgi veya emareler neler olmalıdır?” sorularına cevap bulmalıyız.

Müellif hattı nüsha, eserin bizzat müellifinin el yazısıyla (hatt-ı dest) yazılmış olan nüshadır. Bir nüshanın müellifin kaleminden çıktığı bilgisini bize öncelikle yazmanın kendisi verir. Hemen çoğu yazma eserin

---

² (b) maddesinde ifade edilen metinde bir kelimenin yerinin boş bırakılmasıyla burada kastedilen kelime eksikliği birbirinden farklı durumlardır.

sonunda adına “ketebe” de denilen “ferâğ kaydı”³ bulunur. Bu ferağ kaydında nüshanın müellif hattı olduğuna dair bilginin bulunması çok önemli bir işarettir. Bir “işaret”tir, diyoruz, çünkü sağlam olduğuna hükmedeceğimiz bu bilginin bizi yanıltma ihtimâli de vardır.⁴

Eserin müellif hattı olduğuna dair kayıt, nüshanın ferağ kaydında, zahriyesinde⁵ veya herhangi bir yerinde bulunmadığı hâlde kütüphane katalog veya kartoteksinde yahut demirbaş defterinde yer alabilir. Bu kaydın doğru olması ihtimâlini daima göz önünde tutmak ama ona da ihtiyatla yaklaşmak gerekir. Bu bilgiyi ilk defa kaydeden kütüphanecinin bunu yazarken bir dayanağı olması gerektiği düşüncesinden hareketle doğruluk ihtimâli; eser adları ve özellikle müellif adları konusunda

³ “Ferâğ kaydı”, yazma nüshaların sonunda, çoğunlukla asıl metinden ayrılığını vurgular biçimde sivri ucu alt kısımda olan bir üçgen şekli andırır tarzda tutulan, istinsah bilgilerine denir. Müellif veya müstensihin eserini tamamlamasından dolayı “rahatladığı” için bu adı alan ferağ kayıtları çoğunlukla Arapçadır. Eserin müellif veya müstensihinin (el-hakîr, el-fakîr gibi tevazu ifadeleriyle birlikte) adı, künyesi, eserin veya nüshanın tamamlandığı tarih (bazen yıl, bazen ay ve yıl, bazen her üçü birden, kimi yazmalarda “sabah, öğle vakti” gibi bitirildiği vakit), bazen yerinin de bildirildiği bu bölüme “ketb” (yazmak) kökünden “ketebehu” kelimesiyle başlandığı için “ketebe” de denmiştir ve halk arasında bu adlandırma daha yaygındır. Ferağ kaydı, istinsah bilgilerini içerdiği için istinsah kaydı olarak da anılır.

⁴ Meselâ icazetli olmayan kâtiplerin mesleklerine saygıları dolayısıyla ferağ kaydına kendileriyle ve istinsahlarıyla ilgili bir şey yazmadıkları bilinmektedir (Nitekim günümüzde dahi hüsn-i hatla meşgul olan hattatlar arasında bu gelenek devam ettirilmektedir). Dolayısıyla böyle bir müstensihin kaleminden çıkan nüshadaki ferağ kaydı bilgileri, esasında istinsah edilen nüshaya değil, telif esere ait bilgiler olacaktır. Aynı problem, başka müstensihlerin elinden çıkan nüshaların istinsahında da yaşanacaktır. Yani icazeti olmayan bir müstensihin çoğalttığı nüshanın ferağ kaydındaki bilgiler asıl müstensihe değil, kopya edilen nüshaya ait bilgiler olacaktır. Bu gibi durumlarda tereddüt hasıl olduğunda nüshanın tahminî yaşını belirlemede kâğıdın durumu, cilt özellikleri, tezyinât gibi fizikî özellikler de göz önünde bulundurulmalıdır.

⁵ “Sırt, arka” anlamındaki “zahr” kelimesinden türeyen “zahriyye”, bazı yazma eserlerin başında (1a yüzünde), bulunur. Eser veya müellifi hakkında bilgilerin bulunduğu baklava dilimi madalyon, dikdörtgen veya mekik tarzı çizilmiş, bazen tezyin de edilmiş bulunan kısımdır ki, yazma nüshanın mülkiyetinin kime, hangi kütüphaneye, tekkeye, vakfa vs. ait olduğunu belirten “temellük kaydı” da bazen zahriye sayfasında yer alır. Ancak zahriye yazmaların çoğunda bulunmaz.

kütüphane kayıtlarında çok sık rastlanan yanlış ve eksik bilgiler göz önüne alındığında da ihtiyatlı olma gereği ortaya çıkar.

Bizzat müellifin elinden çıkmış başka eser(ler) bulunuyorsa, o yazı- larla elimizdeki nüshanın yazısını karşılaştırmak bir ışık tutabilirse de bununla kesin sonuca varabilmek mümkün olmadığı gibi konunun ta- mamen farklı bir uzmanlık alanı olması, bu hususta söyleyeceklerimizi en azından nüshanın kendisi kadar meşuk bırakacaktır.

Müellif hattı nüsha, eğer tebyiz⁶ edilmemiş ise kolaylıkla tanınabilir. Çünkü tebyiz edilmemiş, yani müsvedde hâlindeki müellif hattı nüsha- larda sık sık karalamalar, ekleme ve düzeltmeler, talikatlar⁷, boşluklar; bu boşluklar içinde bazen doğrudan metinle ilgili olmayan “el’ân boş bırakıldı”, “bi’l-âhere itmâm olunacak”, “tamamlanamadı” veya buna benzer kimi notlar bulunur. Müstensihlerin böyle şeyler yapma yetki ve görevleri yoktur. Zaten güzel bir metin (eser) ortaya koymayı hedef itti- haz eden müstensih, istinsah ettiği nüshada bu gibi durumlar olsa da kendi nüshasına bunların son ve doğru olarak gösterilen şekillerini ala- caktır. Müstensihlerin yer yer metne müdahaleleri görülürse de onların müdahale tarzı bu şekilde değildir. Dolayısıyla nüsha üzerinde veya kütüphane ve katalog kayıtlarında müellif hattı nüsha olduğu yazılı değilse bile bu nitelikleri barındıran yazmaların müellif hattı olduğuna hükmetmek zor değildir.

Metin neşrinde amaç, -müellifin yazdığı metne ulaşmak mümkün değilse- nüsha karşılaştırması yoluyla “mümkün olduğu kadar müellifin kaleminden çıkmış metnin aynı bir metin” vücuda getirebilmektir (Ateş 1941-42: 255). Fakat öyle durumlar olur ki, müellif nüshasına ulaşmış olmak da bizi metin sağlamlığı konusunda nihaî hedefe vardırılmayabilir. Müellif, eserini muhtelif zamanlarda yeniden kaleme almış ve her sefe-

---

⁶ “Tebyîz”, müsvedde (karalama) bir nüshayı “beyaza çekme”, bugünkü söyleyişle “temize çekme” demektir.

⁷ “Ta’likât”, yazma eserlerin asıl metin gövdesi dışında kalan ve adına “derkenar” da denilen yan taraflarındaki boşluklara, genellikle satırları her iki yana eğik tarzda yazılan açıklamalara denir. Dikkat çekmek üzere, talikatın hangi kelime, ibare veya mısra ile ilgili olduğu genellikle bir rumuzla gösterilir.

rinde eklemeler, çıkarmalar, takdim-tehirler⁸, değiştirmeler vb. türlü müdahalelerde bulunmuş olabilir. Söz konusu eser bir mesnevi ise bir öncekine göre eklenen, çıkarılan veya takdim-tehir yapılan beyitler / bölümler; biyografik bir eserse eklenen veya çıkarılan kişiler veya bilgiler; divansa yine öncekine göre çıkarılmış, ilave edilmiş manzumeler söz konusu olabilir. Farklı türden eserlerde de muhtevaya göre değişik ekleme - çıkarmalar, takdim-tehirler söz konusu olabilir. Bu durumda - imkânlar elveriyorsa- hedefimizi metnin müellif elinden çıkmış en son şeklini tespit etmek olarak değiştirmek zorundayız demektir. Bir tek müellif hattı nüshaya ulaşmanın bile çoğu kere gerçekleşmeyeceği düşünülüğünde nadir karşılaşılabilecek bu durum, nâşire asıl problemi birden çok kere kaleme alınmış bir metnin istinsah nüshalarıyla uğraşırken yaşatacaktır.

İşte burada doğrudan metin tamiriyle ilgili yeni bir soruyla daha karşı karşıya geliriz: Müellif hattı olduğu belirlenen nüshada da emin olunan bir yanlışlık / eksiklik tespit edilmişse metin tamiri yoluna gidilmeli midir? Bize göre böyle bir durumda metin tamiri yapılmaması, ancak tespit edilen hata ve eksikliğin aparatta belirtilmesi gerekir. Aksi hâlde, yani müdahaleyi *ana metin*⁹ üzerinde yaptığımızda artık eseri müellifin aidiyetinden çıkarır, metne biz de ortak olmuş oluruz.

⁸ "Takdîm" öne alma, "te'hîr" ileri alma demektir. Bu tabir, el yazmalarının dünyasında ise iki mânâda kullanılır. Biri, metnin bir bölümünü müellif veya müstensih (ki bu tür müstensih müdahaleleri makul değildir ve hoş karşılanmaz) önceki şekliyle yer değiştirmesi anlamındadır. Bir mesnevinin ilk şeklinde yeri önde olan bir bölüm beyti ikinci yazışta arkaya almak veya tersi; bir divanda gazellerin yerini değiştirmek yahut bir şirdeki beyitlerin yerini değiştirmek gibi. İkinci tip takdim-tehir ise aynı mısra veya satır üzerindeki iki kelime veya kelime grubunun vezin / ifade / anlam kusurunun fark edilmesi üzerine takdim-tehir yapılmasıdır. Bu tür takdim-tehirler genellikle metin üzerinde rumuzla gösterilir ki bu rumuz "Takdîm" kelimesindeki "م" ve "tehir" kelimesindeki "ح" harfleridir. "ح" rumuzu çoğu kere nün noktası yazılmadan "ح" şeklinde karşımıza çıkar. Zor seçilecek kadar küçük olan bu rumuzlar üzerine konulduğu kelime / ibarelerin biri biriyle yer değiştirilmesi gerektiğini işaret eder.

⁹ Yazıda ileride de geçecek olan "ana metin" tabiri, nâşir tarafından Lâtin harflerine çevrilen metnin dipnot / aparatlar dışında kalan "metin" kısmını ifade etmektedir.

Bu noktada neyin “yanlışlık” veya “eksiklik” sayılması gerektiği de önemlidir. Nâşirin “Bu kelime buraya yakışmamış, şöyle olsa daha sanatkârâne olur.” veya “Şu kelime yanlış olmalı, onun yerine şu kelime kafiye ve anlamı daha muhkem yapacaktır.” tarzında keyfî bir mantıkla dahli asla doğru değildir. Hatta bu, sadece müellif hattı nüsha için değil, istinsah nüshalar için de düşünülmemesi gereken bir yaklaşım tarzıdır. Âdeta ironik bir mübalağa gibi gelen bu tür müdahalelerin birçok metin neşrinde cesaretle ve rahatlıkla uygulandığı gözlenmektedir. Metnin edebî hüviyetini değerlendirmek tamamen ayrı bir hadisedir. Nâşirin, müellifin edebî kişiliğinde noksanlık görüp bunu metin içinde tashih ve tekmil etme gibi bir hürriyeti olamaz. Tamamen izafî olan bu tür tasarrufların dipnotta dahi belirtilmesi uygun olmaz. Ancak Klâsik şiir geleneğine uymayan bir kafiye yapısı, vezin kusurları, anlamsızlıklar, müelliften sadır olması imkânsız (veya çok küçük bir ihtimâl) olan bariz ifade kusurları tespit edilmişse bunları dipnotuyla belirtmek bilakis uyarıcı ve faydalı olur.

I.2. Metin tamiri yapacak nâşirde bulunması gereken özellikler

Metin tamiri ameliyesini yapabilmek için nâşirin bir takım vasıf ve birikimlere sahip olması gerektiğine şüphe yoktur. Aşağıda sıralayacağımız vasıfların vüs’ati, nâşirin metin üzerinde bulunabileceği tasarrufun sınırlarını da belirler. Başka bir deyişle nâşirin metne tasarruf veya müdahale salahiyeti, -bir yere kadar- onun birikim ve nitelikleri ile orantılıdır.

Metin tamiri yapacak nâşirde, nazım şekilleri, aruz, kafiye gibi Klâsik edebiyatımızın şekle müteallik konularına hakkıyla vâkif olmaktan başka, bu şiirin edebî sanatlar, benzetmeler, mecazlar ve mazmunlar âlemi ile bu edebiyat çerçevesinde oluşan tarihî, dinî, sosyal ve kültürel arka plâna hâkim olmak vasıfları da aranır.

Türk dilinin Orta Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Klâsik Osmanlıca gibi Arap harflerinin geçerli olduğu tarihî devrelerinin dil ve imlâ hususiyetlerini iyi bilmek de hakkıyla metin tamiri yapabilmek için gereklidir. Bu cümleden olmak üzere Türkçe, Arapça ve Farsça kelime hazinesinin zenginliğinin çok mühim bir avantaj olduğu da kaydedilmelidir.

Nâşirin yazma eserlerin türlü niteliklerini tanınması da önemli bir husustur. Sözelimi mukabele kaydı¹⁰, ketebe kaydı, sima' kaydı¹¹, temel-lük kaydı; takdim-tehir, temmet işaretleri¹², haşiye, ta'likat, derkenar, ayak¹³, tesvid, tebyiz gibi el yazması eserlere mahsus lugatçe ve rumuz bilgisi üzerine donanımı kuvvetli olmayan nâşirin hatalara düşmesi kaçınılmazdır.

Bu genel bilgilerden başka, müellif yeteri kadar tanınıyorsa nâşirin müellifin edebî kişiliği, dili ve üslûbu; eserin genel yapısına hâkimiyet gibi özel bilgilere de sahip olması, onun, müellifin tamire muhtaç kısmında ne(ler) söylemiş olabileceği hususunda daha isabetli karar vermesini sağlayacaktır.

¹⁰ Müellif hattı nüsha ile karşılaştırılmış olan bir nüshanın sonunda bu durum kaydedilir ki buna "mukabele kaydı" denir.

¹¹ Simâ' kaydı, bir yazma eserin, müellifine okunmuş olan, yani bir anlamda müellifin düzeltmeleriyle onayını almış olan nüsha olduğunu belirten kayıttır. Mukabele kaydı gibi bu özelliği "ferâğ kaydı" içinde belirtilir. Müellife okunduğu ve müellifin "duyduğu" için bu adla anılmaktadır.

¹² Ferâğ kaydı bulunmasa da hemen bütün yazma eserlerde, metnin tamamlandığına ifade eden "temme" veya "temmet" şeklinde bir kayıt düşülür. Bazen *temme* veya *temmet* ibareleri lafzen bulunmaz, bunun yerine rumuz olarak ikisi üstte biri altta olmak üzere (ferâğ kaydındaki şekle benzer tarzda) "mim" harfleri konur. Bazen de yine ters üçgen oluşturacak tarzda birçok "mim" harfiyle eserin bittiğine işaret olunur. Temmet kaydı yazma nüshanın o noktada tamamlandığını bildirmesi açısından önemlidir.

¹³ Eskiden kitaplara sayfa numarası vermek âdeti yoktu. Birçok yazmada görülen varak (nadiren sayfa) numaraları ise hemen tamamen kütüphaneciler tarafından sonradan kaydedilmiştir. Sayfalaraya numara vermek yerine her varağın (b) yüzünün sol alt kısmına bir sonraki varağın (a) yüzünün ilk kelimesi veya ilk kelimesinden birkaç harf yazılır, böylece varaklarda kopukluk veya karışıklık olup olmadığının tespiti amaçlanırdı. Bu kılavuz kelimelere yaygın olarak "ayak", "çoban", "garip" denmektedir. Bu kılavuz kelime veya işaretlere bunlardan başka -Orhan Şaik Gökyay'ın tespitlerine göre- "reddâde, reddâdiye (geri döndüren), râbita, murâkib (gözleyen), müş'ir, müş'ire (bildiren), müşîr (işaret eden), müşâhide (gözlemci), ta'kibe (izleyen), rakabe (gözetici, uyarıcı), pâyende (gözleyen) olmak üzere toplam 15 farklı isim verildiği tespit edilmiştir (Bkz. Gökyay 1995: 69-70).

II. Metin Tamiri Uygulaması ve Örnekler

Yukarıda da ifade edildiği gibi nâşirin niteliği metin tamiri meselesinde birinci derecede etkindir. Nâşir yukarıda bahsettiğimiz bilgi ve tecrübeyle mücehhez değilse metin tamirine teşebbüsü son derece sınırlı olur / olmalıdır. Ali Nihad Tarlan, kısa bir giriş kısmından sonrasını tamamen örneklere tahsis ettiği “Metin Tamiri” adlı risalesinde bu hususa temasla;

“Bazen hiçbir hayali ve hususiyeti ihtiva etmiyen ve mesela bir rabıta mevkiinde bulunan kelimeleri tayin için gramer malûmatı kâfidir. O zaman bu çalışmanın âdi bir gramer temrininden farkı kalmaz. Düşürülen kelimenin ilmî bir kıymeti olması lâzımdır.” demektedir (Tarlan 1937: 6).

Tarlan, bir anlamda nâşirin bir takım hâl ekleri, atıf vavları, izafet kesreleri gibi çok basit vezin - gramer bilgisiyle tamamlanabilecek eksiklikleri bir metin tamiri olarak görmeyip sıradan gramer temrini olarak değerlendirirken -zımnem- daha ileri seviyede tamir yapabilmek için geniş bir birikim olması şartını işaret etmektedir.

Metin tamirinde nâşirin kanaati şüphesiz ki büyük önem taşır ve en kayda değer âmildir. Fakat nâşir bu kanaatine belirli usuller çerçevesinde ulaşır, katıyen keyfiyet söz konusu olamaz. Bu usul ve esasların başında metin tamirinin ne surette yapılması gerektiğini işaret eden “karine”ler gelir.

Bu karineler; *“anlam, vezin, kafiye, edebî sanatlar, mazmunlar, dil ve gramer hususiyetleri ile metne ve müellife özel nitelikler”* olarak sayılabilir.

Tamire muhtaç bölüm doğrudan ana metin üzerinde gösterilebilecek durumda ise; yani metinde bir “eksiklik” söz konusu ise, tamirle eklenen bölüm günümüz metin neşirlerinde çoğunlukla ayraç veya köşeli ayraç işareti içinde gösterilmektedir. Ayraç muhtemelen başka durumlarda da (vezin gereği yapılan ses türemesi, okunamayan yerler vs.) kullanılacağı için köşeli ayraç işaretini münhasıran metin tamirlerini gösterirken kullanmak daha isabetli olur.

Metin tamiri ameliyesine esas teşkil eden karineler gözetilerek yapılmış bir metin tamirine örnek olarak şu beyti gösterebiliriz:¹⁴

Yazalum naḫş u reng-ile içini
Ki taḫşin eylesün naḫḫā .....

Tek nüshası bulunan bir mesneviye ait olan bu beytin ikinci mısrasının sonu, aparatındaki açıklamaya göre müstensih tarafından eksik bırakılmıştır. Bu beyitte metin tamiri yapabilmemize imkân veren birden çok karine vardır:

1. **Kafiye karinesi:** Birinci beyte uygun bir kafiye (i / ni / ĩni / ĩnĭ vb.) gerekmektedir.
2. **Vezin karinesi:** Mesnevi aruzun mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün kalıbıyla kaleme alınmıştır. Mısranın sonunda ve fe'ûlün (. _ _) tef'ilesinde üç hecelik bir eksiklik vardır.
3. **Anlam karinesi:** Anlamsız olan “naḫḫā” kelimesi; beyitteki “naḫş” (resim), “reng”, “yazmak” (resim yapmak) kelimelerinin bulunması, bu kelimelerle anlam ilişkisi olan bir kelime veya söz grubunu gerektirmektedir. Ayrıca eksik olan, yapılan resmi tahsin ve takdir edecek, bu yetkiyi haiz birisi olmalıdır.
4. **Gramer karinesi:** Beytin her iki mısrasında ayrı birer cümle bulunduğu görülmektedir. Eksik bırakılan ibare ikinci mısradaki cümlenin öznesi durumundadır.
5. **Metin ve müellife özel nitelikler:** Şair metin boyunca modern şiirde tunç kafiye, eski şiirimizde ise bir cinas türü olarak tanımlanan kafiye çokça kullanılmaktadır.

Bütün bu karineler bize mısranın “naḫḫāş-ı Ğinĭ” tamlamasıyla bütünlenmesi gerektiğini gösterir. Metnin tamir edilmiş şekli şöyle olacaktır:

---

¹⁴ Metin tamiri hakkında bundan sonraki düşünce, tespit, değerlendirme ve tekliflerimizi, yayımlanmış metinlerden örnekler vererek ifadeye çalışacağız. Ancak bu yazıda amaç, metin neşirleri üzerinde eleştiri yapmak olmadığı ve bir polemige meydan vermemek için aktarılan örnek beyitlerin hangi yayından alındığı belirtilmeyecektir.

Yazalum naķş u reng-ile içini
Ki taħşin eylesün naķķā[ş-ı Ćini]

Aynı eserden alınan řu beyitlerdeki metin tamirleri de aynı karine-lerden hareketle yapılmıştır:

Ćü cidd ü cehd ile ĥařıl olur iř
Dilerseñ sen daħı cehd eyle [duriř]

* * *

Sözüm dil bāğınuñ tāze gülidür
Dilüm cān gülşeninüñ [bülbulidür]

Bir başka mesnevi metninde, dipnotunda “*metinde yırtıklık olduğu için*” okunmadığı bilgisi verilen kısım řu şekilde metin tamiri yapılarak tamamlanmıştır:

[And virü]p bi’llāhi gel alma didi
Beni ķurb-ı ĥazrete iltme didi

Bu beytin eksik kısmının tamamlanması, *vezin ve gramer karinelerine* ek olarak *metne özel nitelik* karinesinden hareketle yapılabilmıştir. Ćünkü bu beyitten birkaç beyit sonra;

Ba’dehu İsrāfil’e emr eyledi
Yir aña da and virüp alma didi

beyti gelmektedir. Bu durumda, aynı hadisenin anlatıldığı bu beyitteki eksikliğin “[And virü]p” olarak tamir edilmesi gerektiği, neredeyse şüp-heyeye mahal bırakmayacak şekilde belirginleşmiştir.

Bir divan neşrinde yapılan aşağıdaki metin tamirini inceleyelim:

Ser-i rehde nigāh-i ařiyānīdür ĥaraż yoksa
O āhū-çeřm ile hemvāre [āfet] ķanda ben ķanda

Bu beyitteki eksiklik nāřir tarafından “āfet” kelimesiyle doldurulmuştur. Beytin anlamına bakalım. “Maksad(ım), yolun başında tanidik bir bakış (bulmak)tır; yoksa o āhū gözlüyle sürekli (...) nerede, ben nerede?”

Kafiyesi “-et” ve redifi “ķanda ben ķanda” olan bu řiirde nāřir tarafından yapılan tamir, “vezin” ve “kafiye” karinelerine göre dođrudur. Ancak “o āhū gözlü” sevgili olduđuna göre tekrar açık istiare ile sevgili-

nin bir niteliği olarak gösterilen “âfet”in kullanılması mânâyâ hâlel getirir. Bu tamir, gramer karinesine de uygun değildir. Çünkü “hemvâre” (sürekli, daima, her zaman) bir zarftır ve ardından zarfa uygun bir kelime gelmesi gerekir. Bizce aranan kelimenin “ülfet” (yakınlık, yakın olma) olması gerekir. “Ülfet kelimesi anlamı da pekiştirmektedir: “Maksad(ım), yolun başında tanıdık bir bakış (bulmak)tır; yoksa o âhu gözlüyle sürekli yakın olmak nerede, ben nerede?”:

Ser-i rehde niğâh-i âşiyânîdür garaz yoksa
O âhû-çeşm ile hemvâre [ülfet] kıanda ben kıanda

Eğer yapılacak tamir, takdim-tehir, kelime veya ek değişikliği zaruretleriyle ana metin üzerinde ayrıçla gösterme imkânı vermeyen bir müdahale gerektiriyorsa, ne tür bir müdahale yapıldığı -tabîi olarak- aparatıda ifade edilecektir.

Aşağıdaki beyitte bu türden bir tamir yapılmıştır. Nâşir “Selmân’ı” kelimesine düştüğü dipnotunda “Metinde Süleymân’ı yazılmış ise de, iki kez tekrarlanan bu kafiye kelimesinin vezin gereği ‘Selmân’ı’ olmasının uygun olduğunu düşünüyoruz.” demiştir:

Yine bâzâr-ı belâgatde Behiştî nazmuñ
Kıldı kıymetde dür-i güfte-i *Selmân’ı* şikest

Bir başka çalışmada ana metne;

kim ola ki itdüğünü bulmaya
hiç kimesne kaçuban *kıurtulmaya*

şeklinde yazılan beytin dipnotuna “*kıurtulmaya: -metin- kıurtulmadı*” yazılmıştır. Buradaki müdahalenin kafiye karinesinden hareketle yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu iki beyit, metindeki kusur, lafız gereği ana metin üzerinde işaretlerle gösterilmeye elvermediği için dipnotlarıyla gösterilen isabetli tamir örnekleridir.

Birinci örnekte görüldüğü gibi tamir veya tashihin neden yapıldığının belirtilmesi isabetli bir yoldur. Ama vezin ve kafiye gibi şekle dayalı gerekçelere dayanan ve müdahalenin gerekçesi çok belirgin olan durumlarda ikinci örnekte olduğu gibi açıklamaya gerek görülmeyebilir. Bazı metin neşirlerinde ayrıç içinde gösterilen tamir -ihtiyaç olmadığı hâlde- bir de dipnotta açıklanmaktadır ki, bu gereksizdir.

Metin tamiri ancak “zaruret” hâlinde başvurulacak bir yol olmalıdır. Bu zaruret hâlinin neler olabileceğine yazımızın başında değinmiştik. Özellikle yukarıdaki son örneklerde olduğu gibi metinde mevcut bir kelimeyi / ibareyi değiştirmek şeklinde bir müdahalede bulunulacaksa öncelikle mevcut ibarenin doğru olmadığından emin olunmalıdır. Şu beyitte yapılan *metin tamirine* bakalım:

‘Ömr *tāzī* gibi gider bir nefes dönmez dağı
Cân-ı şîrîn bigi ol bî-ihtiyâr elden çıkar

İlk mısradaki “*tāzī*” kelimesi orijinal metinde¹⁵ “*tāze*” şeklindedir. Nâşir metnin dizininin anlaşılacağına göre (aparatta bu müdahaleden söz edilmemektedir) kelimenin *tāzī* (Arap atı) olması gerektiği düşünceyle metin tamiri yapmıştır. Şair burada ömrün hızlı geçip gittiğini ifade ettiğine göre bu metin tamiri ilk bakışta haklı görülebilir. Fakat metin kurarken öncelikle metni orijinal hâliyle değerlendirmek ve metindeki ibarenin doğru olmasını kuvvetli ihtimal olarak düşünmek zorundayız. Şair gazelinin bir önceki beytinde şöyle diyor:

Kaydını gör çünkü ol devlet hümâsı oldı şayd
Âşikârâdur ki bir gün ol şikâr elden çıkar

Metin tamiri yapılan beyitte de “elden çıkacak olan” aynı “devlet hümâsı”dır. *Tāzenin* bir anlamı da “genç” olduğuna göre şair “(O devlet hümâsı) *genç ömrü gibi* (çabucak) *gider ve tatlı can gibi irademiz dışında elden çıkar.*” demektedir. İkinci mısra başının “Cân-ı şîrîn gibi” olması, ikinci mısranın yine benzer bir söyleyiş olan “Ömr-i *tāze* gibi” ibaresiyle başlamasını gramatikal denklik açısından da daha anlamlı kılmaktadır. Şairin *ihtiyâr* kelimesinin metinde kastedilmeyen “yaşlı” anlamıyla ilk mısradaki *tāze* (genç) kelimeleri arasında yaptığı îhâm-ı tezâd sanatı da göz önüne alındığında metnin mevcut şekliyle doğru olduğu ve metnin değil, burada metin tamiri yapmanın yanlış olduğu anlaşılır.

Aynı duruma bir başka örnek:

Kâmeti şimşâdına hem-ser *dizilmiş* nârven
Serv anuñ-çün kaçıyup karşıısına ser *depredür*

¹⁵ “Orijinal metin”, daha ziyade müellif hattı nüshalar için kullanılan bir tabirdir. Bu yazıda neşre esas olan Arap harfli el yazması nüsha(lar) için kullanılmaktadır.

Bu beyitte nâşir orijinal metindeki “dirilmiş” kelimesini uygun görmeyerek “dizilmiş” yapmış ve bu müdahaleyi aparatta göstermiştir. “diril-“ fiilinin anlamlarından biri de “taslamak, ... davasında bulunmak”tır. Metin tamiri yapılmayıp orijinal metin olduğu gibi bırakılsa, “Sevgilinin şimşir ağacı gibi boyuna karaağaç arkadaşlık taslamış. Servi ağacı da onun için kızarak (karaağacın) karşısında başını sallar” anlamıyla beyit yerli yerinde bırakılmış ve problem yaratılmamış olurdu.

Bir başka divan neşirinden alınan şu mısra da *yanlış metin tamirinin* ana metin üzerinde gösterilişine bir örnektir:

Sadefden yapılpdur bir letâfet [kasrı durur] köşk

“[kasrı durur] ibaresinin yanına düşülen dipnotta “Metinde kelime ‘kasrıdur’ ise de vezin gereği bu şekilde okundu.” denmektedir. Halbuki metin bu şekliyle doğrudur ve metin tamiri gereksiz, daha doğrusu yanlıştır. Kaldı ki bu metin tamiri ile anlam büsbütün karmaşık hâle gelmiştir. Mısra metinde yazılı olduğu ve doğru şekliyle şudur:

Sadefden yapılpdur bir letâfet kasrıdur kûşeñ

“Nâşirin metin tamiri yaparken tasarruf veya müdahalesinin bir sınırı olmalı mıdır? Olmalı ise bu sınır nedir?” soruları metin tamiri meselesinin en temel sorularından olmak gerekir.

Aşağıdaki örnekte, köşeli parantez içinde sıra noktalar ile gösterilen bölüm için dipnotunda “Bu bölüm silinme dolayısıyla okunamıyor.” kaydı düşülmüştür. Boş bırakılan yer için birçok kelime bulunabilirdi. Ancak burada yeterli karine bulunmadığından doldurulacak kısım tamamen nâşirin metni algılaması sonucu ulaşacağı indî bir “yorum”dan ibaret kalacaktı. Benzeri durumlarda burada yapıldığı gibi metne müdahale etmemek daha isabetli olur. Nitekim bu beytin problemlili yeri neşirde ayrıç içinde sıra noktalar gösterilerek boş bırakılmıştır:

(.....) Hızırına sözdür âb-ı hayvân
Mey-i nâb ol-durur kim cāmıdur cān

Şu örnekte ise bunun tam tersi bir uygulama yapılmıştır.

Hayâli kıddüñüñ gitmez gözümden
[Gören dir tûbidür uçmağ içinde]

İşaretten de anlaşılacağı gibi bu beyitte ikinci mısranın tamamı nâşir tarafından tamir edilmiştir (daha doğrusu, eklenmiştir). Beytin aparatına da “Yanlışlıkla beytin ikinci dizesi yeniden yazılmış. Şiirin gelişine göre biz tamamladık.” notu düşülmüştür. İşte bu noktada “Nâşirin metin tamiri yaparken nereye kadar müdahale hakkı vardır veya olmalıdır?” sorusu bir kez daha önem kazanmaktadır. Bunun hudutlarının belirlenmesi kolay değilse de nâşirin niteliklerinin önemli bir belirleyici olduğuna yukarıda değinmiştik. Ancak nâşir ne kadar ehil ve mütebahhir olursa olsun böyle bir metin tamiri yapmak, nâşirin müellifle birlikte metne ortak olması demektir ki, bununla metin neşrinin amaçlarından oldukça uzaklaşılacağı da ortadadır. Doğrusu bu tür müdahalelere “metin tamiri”nden ziyade herhâlde “metin tahmini” demek daha uygun düşer.

Doğru olan, mısranın eksik olduğunu bir işaretle gösterip bunu aparatta ifade etmektir. Bir başka çalışmada aynı durumdaki bir beyit;

Fiğānī bu cihān içre ğarāz dilberden oldur kim

.....

şeklinde yazılarak aparatta “Beytin son mısrası yoktur.” bilgisi verilmiştir.

Nâşirin metin tamiri konusunda ifrat-tefrit uçlarına kapılmamaya dikkat etmesi gerekir. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi bir mısranın baştan sona nâşirce tamamlanması nasıl doğru değilse, metin tamirinin kaçınılmaz olduğu yerlerde bu usule müracaat etmemek de o kadar yanlıştır.

Bazı metin neşirlerinde elzem dahi olsa kat’î surete metnin orijinal şekline bir tasarrufta bulunulmamakta, ana metinde metin tamiri cihe-tine gidilmediği gibi orijinal metindeki eksiklik veya yanlışlığa dipnotuyla dahi temas edilmemektedir:

Çü Mūsā bigi söz geldi elinden

Yed-i Beyzā görindi Țat *dilin*

Bir mesneviden alınan bu beyitte *anlam, gramer, kaftiye ve vezin karnelerinin* hepsi birden bize son kelimenin “*dilin[den]*” olması, bir başka deyişle metin tamirinin zaruri olduğunu gerektiğini söylemektedir.

Keza aynı mesnevideki;

Hākīķī hikmet ıssı h̄vāce ‘Attār

Me’ānī genci mest ol pīr-i *dīn*

beytinin son kelimesinin de aynı karinelerle “*dîn[dār]*” olması gerektiği açıktır.

Metne hiçbir hâl ü kârda müdahale edilmemesi, metne sadık kalmış olmakla müdafaa olunabilir bir yaklaşım ise de, bu tavrın bilimsel bakımdan bazı mahzurları beraberinde getireceği de kesindir. Ancak nâşir bu tercihinin neşrinin başında açıkça ifade ederse bu da makul bir yol olarak değerlendirilebilir. Ne var ki, yukarıya örnek olarak iki beytini aldığımız metnin nâşiri, “Metni Kurmada Tutulan Yol”u anlatırken aslında tam tersini söylemekte ve hatta metne müdahil olmama seçeneğini kabul etmemektedir: “*Eldeki nüshaların tek başına, hiçbirisinin metni kurmaya esas alınamayacağını anlayınca, müellifin yerine geçmekten başka çare kalmıyor.*” Yine nâşir devam ederek şöyle söylüyor: “*(Müellif) olsaydı, bu kelimenin yerine şunu koyardı, diyerek eldeki metni meydana getirdik. Böylece karşılaştırmaya esas alınan dört nüshadan farklı yeni bir nüsha meydana gelmiş oldu.*” Bu cümlelere rağmen söz konusu neşirde yukarıdaki beyitler gibi tamire muhtaç olduğu hâlde öylece bırakılan yüzlerce örnek bulunması ilginçtir.

Metin tamiri yapılırken nâşirin alan bilgisi, müellif ve eserine olan ünsiyeti ve yukarıda bilvesile sayılan nitelikleri taşıması şüphesiz ki çok mühimdir. Fakat her ne hâl olursa olsun kurulan metnin her safhasında müellif nüshasına mümkün olduğunca en yakın metni oluşturmak hedefini gözetmesi gerekir. Şu hâlde nâşirin behresi bir noktaya kadar tayin edici olabilir. O sebeple Ali Nihad Tarlan’ın şu tespitlerinin tartışmaya açılması ve üzerinde yeniden düşünülmesi gerektiği kanaatindeyiz (1937: 7):

“*Bir nevi kelimeler daha vardır ki onlar mazmun, mukayese ve diğer usullerin haricinde ve serbesttirler. O zaman onları tayin etmek çok güçleşir. Bu çalışmalar esnasında bazı ani ve isabetli buluşlara şahit oldum. Bir nevi hadistir ki tahtesşuur bir hazırlanışın neticesidir. Bu buluşun ilmî kıymeti yok denilemezse de bazan isabet eder; ekseriya etmez. Yukarıda arzedilen maddeler göz önüne alındıktan sonra bir nokta gelir ki artık afakî her şey bitmiştir. Mesele tamamen zevke kalmıştır.*”

Bu alıntıdan anlaşıldığına göre Tarlan, “nâşirin zevki”nin metin tamirinde belirleyici bir unsur olmasını tabii karşılamaktadır. Hâlbuki “zevk” tamamen şahsî ve izafî bir kavramdır. Kuşkusuz tamir esnasında

-karinelere göre- alternatif olabilecek birkaç kelimedenden birini tercih ederken zevk de devreye girecektir. Ama “zevk”in sınırı orada bitmelidir. Hele ifade edildiği gibi vezin, kafiye, anlam, gramer, edebî sanatlar –mazmunlar gibi karinelerin hiç biri bize bir ipucu sunmuyorsa, Tarlan’ın ifadesiyle “artık afakî her şey bitmişse”, zevk de kenara çekilmelidir, diye düşünüyoruz. En azından ilmî ihtiyat bunu gerektirir. Metin tamiirinin hudutları söz konusu olunca “son uç” burası olmalıdır.

Nâşirin metne müdahil olmasının zaruri olduğu durumların da bir ölçüsü, derecesi, miktarı, mikyası, sınırı var mıdır?

Eserin yazılışıyla istinsahı arasındaki zaman aralığı arttıkça metnin -dil özelliklerinin korunması bakımından- sağlamlığı umumiyetle zayıflar. Bazı özel durumlarda bunun tersi olması da mümkündür. Ancak burada esas temas etmek istediğimiz şudur: Elimizde, türlü karinelere hareketle Eski Anadolu Türkçesi döneminde kaleme alındığını tespit ettiğimiz bir eserin XIX. yüzyılda istinsah edilmiş bir nüshası olsun. Başka nüshası da bulunmayan bu eserde müstensih Eski Anadolu Türkçesinin değil, yaşadığı dönemin dil özelliklerini metne aksettirmiş olsun. Bunun yanı sıra bu asır istinsahlarında sıkça karşılaştığımız “nazal n (ن) – nun (ن)” karmaşası dahil birçok dil problemiyle de malul olan böyle bir metin karşısında nâşir nasıl bir tavır belirlemelidir? Eldeki metin çok geç bir istinsah olduğu için “metne sâdik kalmak” adına metni bütün hatalarıyla aynen transkribe etmek bizi metin tenkidinin asıl hedefinden uzaklaştıracaktır. Kaldı ki, özellikle bilgisiz veya bilinçsiz müstensihlerin kaleminden çıkan bu tür istinsahlarda hem telif döneminin, hem de müstensihin çağının dil özelliklerini bir arada bulunmasıyla da sıkça karşılaşılmaktadır. Yani müstensih bir yerde “anuñ” şeklinde harekelediği bir kelimeyi metnin başka bir yerinde “anuñ” olarak harekeleyebilmektedir. Bu durumda metni aynen aktarmak, aynı metin içinde aynı eklerin farklı şekillerde yazılması gibi bir garabet ortaya çıkacaktır.

Bize göre bu tür eserlerde Arap harfli metni mevcut hatalarıyla birlikte aktarmak doğru olmadığı gibi dil hususiyetleri ve müstensihin bilgisizliğinden kaynaklanan imlâ kusurlarının her birine aparatlarda ayrı ayrı işaret etmek de pek anlamlı olmaz. Aparatları hemen hepsi birbirinin aynı tashihlerle doldurmak yerine, “Metnin Kuruluşunda İzlenen Yöntem” veya benzeri bir başlık altında nüshanın bu durumu örneklerle

ortaya konulmalıdır. Bu açıklamada, metnin âdeta bir imlâ hususiyeti hâline gelen imlâ hatalarına metin neşrinde tek tek işaret edilmediği ve eserin telif dönemine uygun dil özelliklerinin benimsendiği belirtilmelidir.

Kimi metin neşirlerinde, eklemelerin veya metin tamirlerinin [ ] veya ( ) işareti ile gösterileceği belirtilmekle birlikte metin boyunca bunun tek bir örneğinin görülmediğine; kimilerinde ise tam tersine metin tespitinde uyulacak esaslar hakkında bilgi verilirken bu hususa temas edilmediği hâlde bu işaretlerin metin tamiri amacıyla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Her ikisi de bilimsel neşirler için nakısa ve zaaftır.

III. Bazı Terim Teklifleri

Yukarıdaki örneklerden de kısmen anlaşılacağı üzere hepsinin adına genel olarak “metin tamiri” dendiği hâlde, bu başlık altında, müdahale yapılan kelimenin / eksikliğin lafzî pozisyonuna göre yapılan işlemler farklılık arz etmektedir. Biz bu farklı işlemlerin farklı adlarla anılması gerektiği düşüncesindeyiz. Bunu aynı metin neşrinden alınan (benzerleri yukarıdaki beyitlerde de bulunan) örneklerle gösterelim:

Örnek 1:

Perîler taht urup havz u bîñara
Şu gibi *ağdılar* ol çeşmesâra

Bu beyitte italik dizilen kelime, çalışmaya esas olan nüshada “akarlar” şeklinde olmasına rağmen, olayın genel akışı içindeki anlatım biçimi, gramatikal yapı ve vezin gereği “akdılar” yapılmış ve durum aparratta açıklanmıştır.

Burada yapılan, nüshada yanlış olan şekilden farklı fakat doğru bir imlâ ortaya koymak, yani metni “doğrulamak”tır (tashîh). Bu sebeple bu tür tamirlere “**metin tashihi**” denilmesini öneriyoruz.

Örnek 2:

Anuñ da ‘îşî[nı] devr âñir itdi
Tolusun Hürmüz’e nüş itdi gitdi

Bu örnekte, nüshada “îşî” olan kelime vezin, gramatikal yapı ve anlam karineleriyle tamamlanmıştır. Burada yapılan, mevcut bir kelimenin eksik parçasını tamamlamak, bütünlemek, ikmâl etmek; yani “tekmîl” olmuştur. Bu tür müdahaleler için “**metin tekmili**” terimini öneriyoruz.

Örnek 3:

Huzûrında şehûñ Şâbûr-ı nakkâş
Oturmuş [kıl] kalem gibi egüp baş

Yukarıdaki beyitte bir öncekinden farklı olarak metinde eksik yazılan kelime yine aynı karinelere yola çıkılarak tespit edilmiştir. Burada yapılan işlem, yazılı olmayan veya kopukluk, yırtıklık v.b. fizikî gerekçelerle okunamaz durumdaki bir kelimenin yerine karinelere dayanarak en uygun kelimeyi belirlemektir (ta’yîn). Bu sebeple bir veya daha fazla kelime, ibare, tamlama ile yapılan tamirleri “**metin tayini**”dir.¹⁶ Üçüncü teklifimiz de budur. Bu durumda meselâ Tarlan’ın Metin Tamiri risalesinde tamir ettiği bütün beyitlerdeki ilaveler / müdahaleler “metin tayini” olmaktadır.

Bunlardan başka kelimelerin yerlerinin değiştirilmesi suretiyle yapılan tamir usulü de vardır. Ancak o tür tamir için “**takdim-tehir**” terimi zaten genel olarak bilinmekte ve kullanılmaktadır.

“Bu terimlere ihtiyaç var mıdır?” sorusu sorulabilir ve ilk bakışta böyle bir tereddüt veya itiraz taraftar da toplayabilir. Fakat şöyle düşünmemiz gerekmez mi? Terzilik mesleğinde “dikme, örme, yamama” gibi birbirinden epeyce farklı ameliyeler vardır. Hepsinin üst adı “tamir” veya “onarım” ise de kumaş ne tür bir onarıma muhtaç ise o işlem yapılır ve bu işlemlerin adları ayrı ayrıdır. Metin tamirinde de durum aynen öyledir.

¹⁶ Tamire muhtaç ibare sayısı arttıkça tamir (tayin) işinin zorlaşacağı âşikârdır. Bu sebeple birden fazla kelime ile yapılan metin tayinlerinde karinelerin çok sağlam olmasına dikkat edilmelidir. Hissiyata dayanan, izafi ve sağlam mesnetleri bulunmayan tayinler yapmak yerine tamire muhtaç bölümü boş bırakmak tercih edilmelidir.

“Metin tamiri” tabirini, yukarıda saydığımız “metin tashihi”, “metin tekmili” ve “metin tayini” işlemlerinin üst başlığı; başka bir deyişle bu terimleri “metin tamiri”nin alt şubeleri / dalları olarak kabul ediyoruz. Bu açıdan bakıldığında metne yukarıdaki örneklerde gösterilen türde yapılan her türlü müdahale veya tasarrufu metin tamiri olarak adlandırmakta bir beis olmamakla birlikte yapılan müdahale şeklinin vurgulanması gerektiğinde alt isimlendirmelerin kullanılmasının isabetli olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- Akkuş, Metin (1996), “Nef’i Divanı’nın Metin Tenkidi Öncesi Nüshalar Şeceresinin Tespiti Üzerine”, *GÜFEF Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 63-90.
- Aksoyak, İ. Hakkı (2007), “Kefeli Hüseyin’in Raz-name Adlı Eserinde Nüsha Ailesi Kurmada izlenen Yöntem”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 10-12 Nisan 2006*, Kayseri, s. 635-641.
- Ateş, Ahmed (1941-1942), “Metin Tenkidi Hakkında”, *Türkiyat Mecmuası*, VII-VIII / 253-167.
- Aydemir, Yaşar (2007), “Metin Neşrinde Mecmuaların Rolü ve Karşılaşılan Problemler”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 10-12 Nisan 2006*, Kayseri, s. 673-685.
- Bilkan, Ali Fuat (1996), “Nabi Divanlarının Nüsha Şecerelendirilmesi”, *GÜFEF Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 1, s. 91-118.
- Çeltik, Halil (1996), “Tenkitli Metin Yöntemi Açısından Üç Şeyh Galib Divanı”, *Bilgi*, S.2, s. 284-289.
- Çeltik, Halil (2007), “Tenkitli Divan Metinlerinde Nazım Şekilleri Problemleri”, *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 10-12 Nisan 2006*, Kayseri, s. 696-705.
- Dosay, Melek – Remzi Demir (1995), “Bilim Tarihinde Metin Çalışmalarının Önemi”, *Felsefe Dünyası*, S. 7, s. 60-69.
- Gökyay, Orhan Şaik (1995), “Eski, Yeni ve Ötesi”, *Eski, Yeni ve Ötesi*, İletişim Yay., İstanbul, s. 67-72.
- Horata, Osman (1992), “Klâsik Edebiyatımıza Ait Metinlerin Neşrinde Karşılaşılan İmlâ ile İlgili Bazı Problemler”, *İLESAM*, I. Eski Türk Edebiyatı Kollojumu, 17-18 Ocak 1992, Ankara.
- İlaydın, Hikmet (1972), “Metin Sağlamlığı Sorunu”, *Türk Dili*, C. 26, S. 250, s. 286-291.

- İnce, Adnan (1992), "Tenkidli Metin Kurmada Karşılaşılan Güçlükler", *İLESAM, I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu*, 17-18 Ocak 1992, Ankara.
- Kılıç, Atabey (2004), "Günümüzde Metin Neşri veya Edisyon Kritik: Genel Görünümler, Problemler, Öneriler", *I. Kırşehir Kültür Araştırmaları Bilgi Şöleni, 8-10 Ekim 2003 Bildiriler*, Kırşehir, s. 331-346.
- Kılıç, Filiz (1996), "Meşairü'ş-şu'ara ve Tenkitli Metni Oluştururken İzlenen Yöntem", *GÜFEF Sosyal Bilimler Dergisi*, S.1, s.23-42.
- Korkmaz, Zeynep (1979), "Eski Osmanlı Kaynaklarının Yayınında Transkripsiyonla İlgili Bazı Değerlendirmeler", *Türkoloji Dergisi*, C. 8, s. 67-78.
- Köksal, M. Fatih (2005), "Metin Tenkidi Usulü Açısından İbni Kemâl Divanı", *Berceste*, S. 39, s. 9-14.
- Kut, Günay (1992), "Metin Neşri", *İLESAM, I. Eski Türk Edebiyatı Kollojyumu*, 17-18 Ocak 1992, Ankara.
- Kut, Günay (1997), "Metin Tespitinde Dikkat Edilecek Hususlar", *IX. Milli Türkoloji Kongresi*, 15-19 Eylül 1997.
- Kut, Günay (1999), "Metin Tesbitinde Birinci Aşama: 'Vezin ve Anlam'", *İlmi Araştırmalar*, S. 8, s.189-198.
- Mengi, Mine (1997), "Metin Şerhi, Metin Tahlili ve Metin Tenkidi Üzerine Görüşler", *Dergah*, S.93, s. 8-10.
- Mengi, Mine (2007), "Metin İncelemesi Aşamaları, Terimleri ve Bunlardan Biri: Metin Tahlili", *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 10-12 Nisan 2006*, Kayseri, s. 759-768.
- Pekolcay, Necla (1985), "İslâmî Türk Edebiyatına Dair Metinlerde Sentaksın Önemi", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 23-28 Eylül 1985 Tebliğler Türk Dili C. I*, İstanbul, s. 215-219.
- Tanyıldız, Ahmet (2007), "Sürelî Yayınlar Bağlamında Bazı Çeviriyazı Sorunları", *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni, 10-12 Nisan 2006*, Kayseri, s. 772-781.
- Tarlan, Ali Nihad (1937), *Metin Tamiri (Seminer Çalışmalarından I)*, İstanbul: Burhaneddin Basımevi.
- Tekin Alpay, Gönül (1979), "Hamdullah Hamdî'nin Yeni Bir Leylâ ve Mecnun Nüshası ve Metin Tenkidi Hakkında Bazı Düşünceler", *Journal of Turkish Studies, Ali Nihad Tarlan Hatıra Sayısı*, V.3, s. 307-342.
- Tolasa, Harun (1976), "Edebiyat Tenkidinde Karşılaştırma Yolu ve Divan Şiirinde Bir Karşılaştırma Denemesi", *Milletlerarası Türkoloji Kongresi, Tebliğ Özetleri*, İstanbul, s. 144-145.
- Tulum, Mertol (1983), "Filolojik Çalışma ve Eski Metinlerin Neşri Üzerine Görüş ve Tenkitler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.27, s.1-8.

- Tulum, Mertol (1999), "Osmanlı Dönemi Yazılı Kaynaklarının Filolojik Neşirleri Üzerine", *Osmanlı Dünyasında Şiir Uluslararası Sempozyumu*, 22 Kasım 1999, İstanbul.
- Tulum, Mertol (2000), *Tarihî Metin Çalışmalarında Usul – Menâkıbu'l-kudsiyye Üzerine Bir Deneme*, İstanbul: Deniz Kitabevi.
- Ünver, İsmail (1992), "Arap Harfli Türkçe Metinlerin Çevirisinde Karşılaşılan Yanlışlar", *Türk Dili*, S. 483, s. 789-798;
- Ünver, İsmail (1993a), "Eski Türk Edebiyatıyla İlgili Sorunlarımız", *Türk Dili*, S.500, s.118-126.
- Ünver, İsmail (1993b), "Çeviriyazıda Yazım Birliği Üzerine Öneriler", *Türkoloji Dergisi*, XI / 51-89
- Yıldırım, Ali (2007), "Metin Tenkidi ile İlgili Hususlar ve Kâmî Divanı Örneği", *II. Kayseri ve Yöresi Kültür, Sanat ve Edebiyat Bilgi Şöleni*, 10-12 Nisan 2006, Kayseri, s. 799-811.